

EURÓPAI BIRODALOM VAGY A NEMZETEK EURÓPÁJA?

Hozzászólás Roger Scruton, Bod Péter Ákos és
Jeszenszky Géza cikkéhez

Efolyóirat 2013. augusztusi száma közölte Roger Scruton nem konvencionális esszéjét az Európai Unióról és a nemzetek nélkülözhetetlenségéről. A 2013. októberi számban megjelent Bod Péter Ákos és Jeszenszky Géza hozzászólása is Scruton esszéjéhez. Néhány gondolatomat szeretném elmondani az unióról e három kiváló írás kapcsán.

Az európai integrációs folyamat kialakulásának okai

Szinte teljes az egyetértés abban, hogy az elsődleges ok a generációról generációra ismétlődő, és végül a két világháborúba torkolló német–francia ellentétek megismétlődésének lehetetlenné tétele volt. Bármennyire abszurdak voltak is ezek az ismétlődő háborúk és különösképpen az ismétlődő világháborúk, nyugodtan leírhatom, hogy ez az ok mára aktualitását veszítette. Mi több, nemcsak a németeket és a franciákat, hanem feltehetőleg még a szerbeket és a horvátokat sem lehet soha többé rávenni arra, hogy hadat viseljenek egymással, Szerbia és Montenegró pedig olyan példás békével vált el egymástól, mint egy évszázaddal korábban Svédország és Norvégia. Európa nemzetei fölnöttek, és az integrációnak ez az indítéka okafogyottá vált.

Az integráció másik oka a közös ellenféltől való félelem, a szovjet veszély elhárítása volt. Egy szót sem kell vesztegetni annak bizonyítására, hogy az integrációnak ez az oka is a múlté.

A harmadik ok Németország Európába történő reintegrációja volt. A két világháború emléke évtizedekkel ezelőtt még jogos ellenérzést kelthetett minden európaiban, és különösképpen az egykor elözönlött európai országok minden polgárában Németország rekonstrukciójával, sőt a szovjet veszély miatti újrafelfegyverzésével szemben. Az Európába integrált Németország azonban már nem kelthetett, és ma már különösképpen nem kelthet semmiféle aggodalmat. Ez az integrációs ok is a múlté.

A negyedik ok Európa kevésbé fejlett, mediterrán, balti, kelet-közép-európai és balkáni államainak az a félreérthetetlen vágya volt, hogy egyenrangú tagjai legyenek az integrált Európának, ahova tartozónak érezték magukat, és amitől gazdasági felemelkedésük előmozdítását is várták. Ezért még áldozatokra is hajlandók voltak, és Európa fejlett országai ki is használták ezt, a saját javukra kötött egyenlőtlen szerződésekkel. Emellett Nyugat-Európa azt is érezte, hogy kötelessége eleget tenni ennek az óhajnak, és hogy itt még civilizációs kötelezettségei is lehetnek, ami viszont bizonyos fokú paternalizmushoz vezetett. E negatív kísérőjelenségek ellenére ez a folyamat mostanra már majdhogynem befejeződött, folyamatban van az integrációnak a Nyugat-Balkán egészére való kiterjesztése, a kelet felé való további kiterjesztés lehetősége pedig kétséges, és ezért az integrációnak ez az oka lényegében véve a múlté.

Az ötödik, és ma már az előbbieken alapján egyedül ható ok Európa felzárkózási törekvése az Egyesült Államokhoz. Ezzel a későbbiekben foglalkozom kissé részletesebben.

Európai Birodalom vagy Nemzetek Európája?

Most, hogy az integráció eddigi szakasza lényegében véve lezárult vagy legalábbis a vége felé közelít, és hogy a létrehozó okok miatt már csak egy tekinthető aktuális-

nak, joggal merül föl a hogyan tovább kérdése, és ezzel együtt az is, hogy ez a cél – Európa Amerikához való felzárkózása – hogyan érhető el, ha egyáltalán elérhető. Két lehetséges út áll előttünk: az Európai Birodalomnak vagy a Nemzetek Európájának az útja. Scruton álláspontja egyértelmű: „Szerintem csak úgy menthetjük meg Európát, ha elővesszük azt a tervet, amit Charles de Gaulle kívánt a központba helyezni, és melyet Jean Monnet hatásosan megtorpedózott: a Nemzetek Európájának projektjét” (Scruton, 2013, 58). Ugyanő, másutt: „A nemzetállam nem a probléma, hanem a megoldás: ez zárja magába az egyedüli motivációt, melyhez a politikusok folyamodhatnak, amikor az európai projekt hatása végre az egész kontinensen érezhetővé válik” (Scruton, 2013, 65–66).

Melyek tehát a Nemzetek Európája melletti és az Európai Birodalom elleni további legfontosabb érvek? Foglalkozzunk először a kérdés nyilvánvalóbbnak tűnő, politikai és történelmi, és ezután a vitathatóbbnak látszó, gazdasági oldalával.

A működőképes unió ismérvei: egyensúly, egység, sokszínűség

Ami a politikai és történelmi megfontolásokat illeti, az európai kultúrkör három olyan esetet ismer, amikor nem hódítással, hanem önálló egységek szabad elhatárolásával unió, nagyobb és szerves egység jött létre. Az első ilyen esemény éve 1291, amikor három, elvben a Német-római Birodalomhoz tartozó, de széles körű önállósághoz szokott kanton, Schwyz, Uri és Unterwalden örök szövetséget kötött az ősi szabadságukat veszélyeztető Habsburgok ellen, amely szövetség véres harcok után Svájc kialakulásához vezetett. A második 1579-ben történik, amikor megszületett az ugyancsak a Német-római Birodalom

hét északi tartománya között az Utrechti Unió, amely – ugyancsak véres harcok után – Hollandiát hozta létre. A harmadik az 1776. évi amerikai függetlenségi nyilatkozat, amely az akkori tizenhárom amerikai állam egyesülésével – és ugyancsak véres harcok után – az Amerikai Egyesült Államok kialakulásának kezdete volt.

E három esetnek megvannak a nagyon is egyértelmű közös vonásai. Mindháromban a már meglévő szabadság külső fenyegetése volt az indíték. A közös szabadságot mindháromban véres harcok árán lehetett csak megőrizni és megerősíteni. Mindháromban nagyjából egyenlő nagyságúak voltak az uniót létrehozó egységek, ami kizárta azt, hogy a külső hatalom elnyomása helyébe valamelyik létrehozó állam uralma lépjen a többiek fölé. Emellett, legalábbis két esetben, nagyfokú volt a nyelvi, vallási és kulturális azonosság, Svájcban pedig még a nyelvi és vallási azonosság hiányát is pótolni tudta a szabadságvágy, és a Habsburgok, illetve a Savoyaiak elleni összefogás elkerülhetetlen szükségessége. Végül, ami a legfontosabb, az unió mindhárom esetben nemzetet hozott létre: a svájci, a holland és az amerikai nemzetet; az unió lakosai svájciaknak, hollandoknak vagy amerikaiaknak tekintik magukat, unterwaldeni, zeelandi vagy Rhode Island-i nemzetiségűek nincsenek.

Az Európai Unió esetében mindhárom feltétel hiányzik. Az 1940-es évek második és az 1950-es évek első felében még az unióhoz vezető mozgatóerők között ott volt a szovjet fenyegetés, de hol van ez már. Az unió tagjai közötti súlykülönbség óriási: Németország lakossága százszorosa, nemzeti jövedelme pedig ezerszerese a még nem tag Montenegróénak, de ezt megközelítő az arány a már tag Észtország esetében is. Ezért joggal merül fel a félelem, hogy az Európai Birodalom gondolata nem más, mint az esetleges kombinált német–francia európai hegemóniára és világhatalmi szerepre való törekvés leplezése.

Nem egészen alaptalan az a gyanú, hogy ők most együtt akarják elérni azt, amire külön-külön vagy főként egymás ellenében képtelenek, és nyilván ez az Európai Birodalommal szembeni (elsősorban angol, de bizonyos fokig mindenütt érezhető) ellenszenv egyik fő forrása. Európa emellett távolról sem egységes: mennyivel nagyobb a különbség az egyes európai államok, mint Schwyz, Uri és Unterwalden, Holland, Zeeland és Utrecht, vagy Massachusetts, Connecticut és Rhode Island között, és ahol nagyobb volt a különbség, mint az Amerikai Egyesült Államok északi és déli államai között, ott láthattuk ennek következményeit.

Mindezek egyértelműen arra utalnak, hogy az Európai Unió esetében nincsenek meg azok az előfeltételek, amelyek viszont lehetővé és sikeressé tették a svájci kantonok, a németalföldi tartományok és az amerikai államok unióját. Végül, megismételve a már leírtakat, e három unió a nemzetek fontosságának is a bizonyítéka, e három unióból ugyanis nemzet született, és ez tette tartóssá őket uniós mivoltukban.

Nyilvánvaló és nem tesz szükségessé hosszabb tárgyalást az ellenpélda, azok a birodalmak, amelyek mögött nem állt nemzet. Hol van már a Cári Orosz Birodalom, a Szovjetunió, a nagy lengyel területeket is magában foglaló német, a Habsburg vagy a török birodalom, és hol vannak a konferenciaasztal mellett, az érintettek megkérdezése és nemzet nélkül létrehozott mesterséges alakulatok, mint Csehszlovákia és Jugoszlávia? Ezekben voltak domináns és alávetett nemzetek, de olyan, hogy Habsburg vagy osztrák–magyar, csehszlovák vagy jugoszláv nemzet, nem volt soha. Ezért ezeknek az alakulatoknak a megszűnése szükségszerű volt, és a nemzetek, amint Scruton írja, nélkülözhetetlenek.

Ami az ellenpéldáknál is sokkal fontosabb, hogy az európai országok közti különbségek nagyobbak, mint az

azon kantonok, tartományok vagy államok közti különbségek, amelyek sikerrel hoztak létre uniót. Az alapfokúnak tekinthető összehasonlító közgazdasági tankönyvek (Bara–Szabó 1997, Szabó 2007) szerint az egykori vasfüggönytől nyugatra eső Európában négy országcsoport különböztethető meg: a kontinentális Nyugat-Európa, Nagy Károly egykori birodalmának területe, a tengerentúlra kitekintő Egyesült Királyság és Írország, a skandináv, és végül a mediterrán államok. Az egykori vasfüggönytől keletre lévő országok között is négy csoport különböztethető meg: balti államok és Szlovákia, a visegrádi országok Szlovákia nélkül és Szlovénia, a délkelet-európai államok, vagyis Bulgária és Románia, valamint Horvátország, továbbá nyilván Nyugat-Balkán többi országa is, valamint a Független Államok Közösségébe tartozó országok. Ez összesen nyolc országcsoport, alapvető mértékben különböző történelemmel, lényegesen különböző társadalmi berendezkedéssel és jogrendszerrel, részben még jelentősen eltérő mértékrendszerrel is, és nagyon különböző gazdasági fejlettséggel. Aligha tévedek abban, hogy valamennyien és nagyon is akarják a Nemzetek Európáját, de az, hogy ezekből az ennyire különböző országcsoportokból bárki és bárhogyan Európai Birodalmat gyúrjon – történetük és gazdasági fejlettségük jelentős különbségei ellenére azonos társadalmi berendezkedéssel és jogrendszerrel, valamint nyilvánvalóan eltérő szükségleteik és igényük ellenére azonos gazdaságpolitikával – egyenlő a lehetetlennel. Egyenlő a lehetetlennel azért is, mert ezt ezek az országok, népek és nemzetek nem óhajtják. Amint ezt éppen mostanában nagyon jól láthatjuk, a görögök nem alakíthatók át németekké, és ezt a görögök, köszönik szépen, nem is akarják.

Mi több, amint ezt a Nobel-díjas North (2005) kimutatja általam részletesen ismertetett (2006a) munkájában, éppen ez a sokszínűség Európa és az európaiság lényege,

és Európát éppen ez a sokszínűség tette nagygyá. Ezért Európát és az európaiságot akarná felszámolni az, aki fel akarná számolni ezt a sokszínűséget – ami egyébként nem is lehetséges. Ha viszont a sokszínűség fennmarad, ami ismereteim és reményeim szerint elkerülhetetlen, és meggyőződéseim szerint kívánatos, akkor csak a Nemzetek Európája lehetséges, az Európai Birodalom pedig soha meg nem valósítható fantáziaszülemény. A politikai és történelmi megfontolások ezek szerint egyértelműen a Nemzetek Európája, és nem az Európai Birodalom mellett szólnak.

Az erőltetett integráció veszélyei – hibák és tévhitek

Térjünk most át a gazdasági megfontolásokra, és egyben az európai felzárkózási törekvésre, amennyiben egyáltalán van ilyen abban az értelemben, hogy ezt Európa népei és nemzetei feltétlenül akarják, sőt ez elsődleges célkitűzésük.

Az Európai Birodalom létrehozása melletti első érv az a hit, hogy a hatalmas, egységes piac tette nagygyá az Egyesült Államokat, ezért tehát, ha Európa fel akar zárkózni az Egyesült Államokhoz, akkor ennek elsődleges feltétele ugyanakkora vagy még nagyobb, és ugyanolyan vagy még nagyobb mértékben integrált és egységes piac létrehozása. Ugyanakkor az Egyesült Államok hatalmát feltehetőleg ennél is nagyobb mértékben idézte elő a szűz kontinens, a munkaképes korú és feltehetőleg a legjobb képességű és a leginkább vállalkozó szellemű európaiak tömeges bevándorlása, és mindenekelőtt a két világháború, Európa kétszeri öngyilkossága, amelyek folytán a világ fölötti hatalom éppúgy az amerikaiak ölébe hullt, mint korábban a feltáratlan kontinens. Semmi sem bizonyítja tehát, hogy Amerikát elsősorban vagy egyedül a

hatalmas és egységes piac tette azzá, ami, és ennek folytán semmi sem bizonyítja azt sem, hogy a hatalmas és egységes piac Európát Amerikává teszi, ami egyébként szerintem még csak nem is kívánatos, hanem az a kívánatos, hogy Európa Európa maradjon.

Az a hit, hogy a hatalmas, egységes piacon a gazdasági erők szabad játéka optimális helyzetet hoz létre, amely ennek megfelelően az elérhető legnagyobb ütemű növekedéshez, tehát Európa – az Európai Birodalom – Amerikához való felzárkózásához vezet, nemcsak megalapozatlan, és nem csupán a főirány híveinek semmivel sem bizonyított elképzelése vagy akár tévhite, hanem ellentétben áll a modern közgazdaságtan legnagyobb alakjainak tanításaival. Ez a hit tehát nemcsak megalapozatlan, hanem téves is.

A Nobel-díjas Stiglitz kimutatta ugyanis (vö. Chang 2001, ismerteti Szokolczai 2006b, továbbá vö. Farkas 1905), hogy a piacok csak egészen speciális és a valóságtól teljesen idegen, „laboratóriumi” feltételek között vezetnek optimális megoldáshoz, és ezért az állami beavatkozás gyakorlatilag mindig javít a helyzeten (vö. még többek között Rotschild–Stiglitz 1976, Shapiro–Stiglitz 1984, Greenwald–Stiglitz 1986). Az ugyancsak Nobel-díjas Coase (Coase 1960, vö. Valentiny 2005) bebizonyította, hogy a piacok csak zérus tranzakciós költségek esetén vezetnek optimális megoldásra, a valóságban azonban a tranzakciós költségek óriásiak, és akkor lennének zérusra csökkenthetők, ha nem lenne reklám, továbbá nem lenne állam, törvény, bíróság, szerződés, ügyvéd és így tovább. Akerlof (1970), Spence (1973, 1974) és a már említett Stiglitz (Stiglitz 1985, vö. Madarász–Vincze 2005, Gömöri 2005 és Farkas 2005) azért kaptak Nobel-díjat, mert bebizonyították, hogy a piacok csak szimmetrikus információ esetén vezetnek optimális megoldásra, az információ azonban mindig és szükségképpen aszimmet-

rikus. Sokkal jobban ért az autóhoz az autógyár, mint az autóvásárló, és a valutaárfolyamokhoz a bank, mint a lakáshitel-felvevő, amint ebből éppen most származott évek óta tartó és mindmáig lezáratlan országos botrány. Végül, ami szerintem a legfontosabb, a már említett és ugyancsak Nobel-díjas North (2005) azt mutatja be, hogy nem ergodikus világban élünk, amelyben előre nem látható és kritikus fontosságú események sora következik be. Olyasmint találnak fel, mint a gőzgép, a vasút, a robbanómotor, az autó és a repülőgép, valamint a számítástechnika és a személyi számítógép; mi több, még olyat is, mint a kommunizmus, a náciizmus és a két világháború. Ennek folytán még elvben sincs egyensúlyi helyzet és optimum, vagy ha van, akkor ez napról napra eltolódik, és a változóhoz, a megfoghatatlanhoz és a csak a fantáziánkban vagy még ott sem létezőhöz kell alkalmazkodnunk.

Ilyen körülmények között annak erőltetése, amiről nem bizonyított, hogy helyes, sőt amiről bizonyított, hogy megalapozatlan feltevéseken alapul és ellentétes a korszerű tudomány tanításaival, szinte szükségképpen kontraproduktív. Ennek folytán az integráció kimélyítésének erőltetése, az Európai Birodalom útja azt is veszélyeztetheti, ami elérhető és helyes. Ezt nagyon jól mutatják mind a Maastricht körüli, mind a Maastricht utáni események, és mindenekelőtt az euró válsága. Ez természetesen külön téma, amellyel másutt szeretnék alaposabban foglalkozni, és amelyre itt csak utalhatok. Feldstein (1997) nehezen cáfolható elemzése szerint az euró politikai megfontolásokból, a kimélyítés előmozdítása céljából vállalt gazdasági tehertétel (liability). Norvégia kétszeri népszavazással is kimaradt az Unióból, Dánia csatlakozását csak hosszas harc után és számos engedmény árán lehetett valósággal kikényszeríteni, a svédek közel kétharmados többséggel utasították el az eurót, és kimaradt az euróból Nagy-Britannia is. Ezt tették azok,

akiknek volt választási lehetőségük, és nem tartoztak az eleve elkötelezett alapítók közé.

A mediterrán és a kelet-európai országok viszont szinte úgy versengtek az euróövezetbe való bebocsátásért, mint kisgyerekek a tanító néni piros pontjaiért: azért, mert ezt valósággal teljes jogú tagságuk és ezzel egyenrangúságuk és így felnőtté voltuk bizonyítékának tekintették. Ennek érdekében hajlandók voltak még komoly gazdasági áldozatokra, restrikcóra, tehát olyannyira óhajtott reális felzárkózásuk lassítására is. Mára ez a lelkesedésük lelohadt, de lelohadt a kezdeményezőök lelkesedése is, akik semmit sem óhajtanak kevésbé, mint az euróövezetbe még nem csatlakozott szegényebb országok gyors csatlakozását. Ezért az euró mára már nemcsak gazdasági, hanem politikai tehertétellé vált, a felzárkózni akaró szegényebb európai országok ma már felzárkózásuk akadályát, a rájuk kényszerített restrikciónak forrását látják benne, és még csak nem is alaptalanul. Az euró és válsága tehát kezdi veszélyeztetni az Unió legpozitívabb vívmányait vagy akár létét is, a kimélyítés folytatását pedig egyértelműen akadályozza. Az integrációra is igaz az, ami sok minden másra: a kevesebb több lenne.

A euró vitathatatlan válsága nagyon jól mutatja, hogy itt alapvető hiba történt: az euró létrehozói megsértették a gazdaságpolitika egységének elvét. A gazdaságpolitikának szükségképpen egységesnek kell lennie, célja a mára már egységes felfogás szerint nem lehet más, mint a közjólét szolgálata. Aki ezt tagadja, olyan tényekkel kerül ellentétbe, hogy a politikusokat elsősorban az általuk vitt gazdaságpolitika sikerének vagy sikertelenségének függvényében választják vagy nem választják újra. Ezt a gazdaságpolitikai célt szolgálja a monetáris, a valutáris és a fiskális politika, valamint a gazdaságpolitika számos más eleme. Az euró létrehozásával a monetáris politikát kivették a tagállamok hatásköréből, a valutáris politikát

pedig – az euró létrehozóinak elképzelései szerint egyszer s mindenkorra – meg is szüntették, bevezetve az egységes valutát, és ezzel mindörökre rögzítve a tagállamok valutái közti értékarányt. A fiskális politika és sok minden más gazdaságpolitikai eszköz ugyanakkor a tagállamok hatáskörében maradt. Ennek egyértelműen előrelátható következménye lett az, hogy mind az Unió, mind az egyes tagállamok képtelenné váltak hatékony gazdaságpolitika vitelére; az Unió azért, mert nem tartozik rá a fiskális, és a tagállamok pedig azért, mert nem tartozik rájuk a monetáris és valutáris politika. Az események arra utalnak, hogy helyre kell állítani a szükségképpen helyreállítandót: a gazdaságpolitikának és eszközeinek egységét.

Ezzel azonban ott vagyunk a központi kérdésnél: ki legyen felelős az újra egységes gazdaságpolitikáért, ki legyen ennek alanya? Az eurokraták válasza egyértelmű: ha meg akarjuk menteni az eurót, amely cél mindennél előbbre való, és különösképpen előbbre való a tagállamok és polgáraik jóléténél, akkor az Unió, az eurokraták hatáskörébe kell vonni a fiskális politikát is. Mi több, megjelent már az az érvelés is, hogy ha meg akarjuk menteni az eurót, akkor el kell jutnunk az elkerülhetetlen záró lépéshez: a teljes politikai unióhoz, vagyis Európa mint Európa megszüntetéséhez. Ezek a javaslatok azonban nyilván megvalósíthatatlanok. A nettó befizetők a mostani nettó befizetést is sokallják, és ennek nagyságrendnyivel való megnövelése – ami szükséges velejárója lenne a fiskális politika uniós hatáskörbe vonásának – még csak föl sem vethető. Avagy képzeljünk el egy olyan helyzetet, hogy a horvát adófizetők fedezik a szerbek költségvetési hiányát vagy viszont. Ennek megfelelőjét már láttuk: a szlovének fedezték Koszovó hiányát, és láttuk ennek következményét is. Az egységes gazdaságpolitika alanya tehát csak a nemzetállam lehet, amely már most is egyedül felelős saját jólétéért és fel-

emelkedésért, és ezzel itt vagyunk a Nemzetek Európájánál, mint elkerülhetetlen szükségszerűségénél.

Mi lehet ilyen körülmények között az Unió feladata? Egyrészt annak egységesítése, ami egységesíthető, és amivel a nemzetállamok egyetértenek. Ez az egyetértés alapvető fontosságú: mi sem lenne logikusabb, mint a méterrendszer általános bevezetése, de az angolokat aligha lehet lebeszélni a hüvelykről és különösképpen a pintről. Másrészt és még inkább az Unió feladata lenne a demokrácia elveinek és az emberi jogok sérthetlenségének szolgálata, de a paternalizmus elkerülésével. Harmadrészt, ami a mindennapos gyakorlatban talán a legfontosabb, az Unió feladata a korrekt jószomszédi magatartás követelményeinek érvényesítése lenne. Minden nemzet és minden ország jogosult és egyben köteles saját jólétének és fölemelkedésének előmozdítására, ámde csak úgy, hogy ezzel ne sértse, vagy legalábbis ne sértse lényegesen, észrevehető módon és mértékben más országok, különösképpen más európai országok, és elsősorban közvetlen szomszédai érdekeit. A játékszabályok megfogalmazása, elfogadtatása és betartatása a legfontosabb és a legtöbb, amit az Unió megtehet. Megtehet mást is, de egynek a megtételére képtelen, és erre nem is vállalkozott sohasem: nem vállalhatja át a felelősséget a nemzetállamoktól saját jólétük és fölemelkedésük szolgálatáért, és ezért meg kell hagynia a tagállamok kezében azokat az eszközöket, amelyek e célok szolgálatának előfeltételei.

Mi lesz ilyen körülmények között Európa Amerikához való felzárkózásával? Itt két további kérdés vetődik fel: lehetséges-e ez, és ki akarja ezt? Félő, hogy ez nem lehetséges, és valószínű, hogy ezt az európaiak nem is akarják, hanem csak az eurokraták. A csúcstechnikai ágazatok amerikai kézben vannak, a *Germania docet* helyébe az *America docet* lépett, a csúcsegyetemek Amerikában vannak, és amerikaiak kapják a Nobel-díjak zömét. Lehet szé-

pen megfogalmazott határozatokat előterjeszteni és elfogadtatni Európa felzárkóztatásáról, de a csúcstechnológiai ágazatokban aligha lehet az amerikai monopólium helyére amerikai–európai duopóliumot léptetni. És akarják-e ezt az európaiak, vagy csupán az eurokraták? Ahogy a görögök, köszönik szépen, nem óhajtanak németek lenni, úgy a franciák is, köszönik szépen, nem óhajtanak amerikaiak, japánok, koreaiak vagy kínaiak lenni. Egyes felmérések szerint a franciák egy munkaóra jutó termelékenysége nagyobb, mint az amerikaiaké, de ők nagyon jól megvannak a heti két szabadnappal és az évi egy hónap szabadsággal. Nem óhajtanak amerikaiak lenni, ahol az évi egy hónap szabadság elképzelhetetlen, még kevésbé japánok, ahol a hírek szerint terjed a pelenka használata azért, hogy ne kelljen munkaidőben – szerintük indokolatlanul – felkelniük az íróasztal mellől, és a legkevésbé akarnak kínaiak lenni, ahol az egész évben egyetlen szabadnap van, holdújévkor. Az állítólag terjedő japán szokás egyébként igen jó ötlet az eurokraták számára, mert ezek szerint az EU országokban, kellőképpen magas szintű rendelkezés útján kötelezővé kellene tenni a pelenka munkaidőn belüli használatát azért, mert ennek elmulasztása indokolatlan versenyelőnyhöz juttatja a pelenkát rendszeresen használó országokat az ezt nem használókkal szemben, amit nyilván meg kell akadályozni, sőt ennek megakadályozása elsőrendű uniós célkitűzésnek tekintendő.

Végül a felzárkózás esetében is felvetődik, hogy ki lehet a felzárkózás alanya. A történelem azt mutatja, hogy minden sikeres felzárkózás – az amerikai, a német, a japán, a koreai és most a kínai – nemzeti vállalkozás volt, és ma is az: nemzeti célok szolgálatában igényelt nemzeti összefogást és áldozatvállalást. A felzárkózás igénye nemzeti vállalkozás lenne vagy lett volna többek között a szovjet uralom alól nemrég felszabadult országok esetében is. Mi, magyarok, gondolkozhatunk úgy,

hogy csak azért is megmutatjuk, hogy vagyunk olyanok, mint mások, az észtek is gondolkozhatnak ugyanígy, ámde ilyen lelkesedés Európa, és különösképpen az eurókraták ügyéért aligha hozható létre. Emellett egyértelmű, hogy mi sem ellentétesebb a felzárkózásra való törekvéssel, mint a Maastrichti Szerződés és az euró által minden felzárkózni vágyóra rákényszerített permanens restrikció. „Minden út Rómába vezet” – a felzárkózás ügye is, a Nemzetek Európájához.

A nemzet nélkülözhetetlensége

Ez az a pont, ahol rátérhetek Bod Péter Ákos és Jeszenszky Géza hozzászólására.

Bod Péter Ákos félreérthetetlenül leírja, hogy „nem könnyű vitába szállni [Scruton] esszéjével”, „az ember csak egyetérhet vele” „a nemzeti érzés” fontosságában, és „egyáltalán nem könnyű kérdőjelet állítani a nemzetállam szükségességéről felállított téziséhez” (2013, 8), ezután azonban rátér „a kisállamok életképességének kérdésére” (i. m., 9). Tökéletesen igaza van abban, hogy a gazdaságilag elzárkózó kisállamok nem életképesek – a gazdasági elzárkózásnak azonban nem az európai integráció jelenlegi – és különösképpen nem az eurókraták által megálmodott – formája az egyedüli alternatívája. Az európai nemzetek – és még csak nem is a nemzeti parlamentek, hanem jórészt az ennél sokkal alacsonyabb rangú testületek – még az I. világháború előtt, a nemzeti szuverenitás legjava idejében döntöttek úgy, hogy a vasúti nyomtáv és az elektromos hálózat feszültsége egységes legyen egész Európában, sőt az egész világon, az egyetlen cári Oroszország vasúti nyomtávjától eltekintve. Semmiféle olyan törekvés sem fedezhető fel, hogy Montenegró megváltoztassa a vasúti nyomtávot, Koszovó az

elektromos hálózat feszültségét, és Észtország megkísérelje az önellátást. Macedónia viszont ennél is tovább ment, a spontán euroizáció útjára lépett, azaz az eurót tekinti nemzeti fizetőeszközének, meg sem kérdezve erről Frankfurt véleményét. Bod Péter Ákosnak tökéletesen igaza van tehát abban, hogy „a gazdasági és pénzügyi nyitottságot minden új tagállam adottságnak veszi” (i. m., 13), ez azonban a Nemzetek Európájában is lehetséges.

Veszedelmesnek érzem ugyanakkor azt a tételét, amely helyteleníti, hogy „minden állam [...] külön jogrendet és adószabályokat működtet” (i. m., 12). Ez a mondat egy olyan Európai Unió mellett teszi le a garast, amelynek egységes a jogrendszere, amelynek ezért egységes a jogalkotó hatósága is, és emellett egységes a fiskális politikája. A szokásjogon alapuló angolszász és a római jogon alapuló kontinentális jogrendszer között azonban annyira alapvető a különbség, hogy egy ilyen egységes jogrendszert alkalmazó szuperállam, Európai Birodalom elképzelhetetlen. És ami elképzelhetetlen, az nem helyeselhető, a fiskális politika teljes egységesítése pedig a már nemzeti önállóság teljes feladásával lenne egyértelmű.

A most tárgyalt alapvető nézeteltérések ellenére megítélésem szerint Bod Péter Ákos megtalálja a megoldást, amikor azt írja, hogy „a szuverenitás és a kölcsönös függés (interdependencia) nem zárja ki egymást. *Nemzet-állam és tagállam* [...] ellentmondásban álló fogalomnak látszik, de a valóságban létrehozható a működőképes *modus vivendi*” (i. m., 14). Ez a *modus vivendi* szerintem nem más, mint a Nemzetek Európája.

Jeszenszky Géza hozzászólása ennél sokkal nehezebb kérdést tárgyal, a „nemzeti államok és a nemzeti kisebbségek” (2013, 15) problémáját. Valóban úgy történt, hogy „stratégiai és gazdasági megfontolások alapján húzták meg a határokat, főként pedig úgy, hogy egyes népeket megjutalmazzanak, másokat pedig megbüntes-

senek" (i. m., 16). Bölcsen írja le, hogy „ez a helyzet nem szorítkozik Európára. Valójában Ázsia és Afrika legtöbb állama többnemzetiségű, és sajnálatosan ott is nagyon általános a különféle etnikai és vallási kisebbség elnyomása, a velük szembeni rossz bánásmód" (i. m., 17). Mint volt külügyminiszter, tisztelve a vonatkozó nemzetközi megállapodásokat, abban látja a megoldást, hogy „a nemzetközi közösség egyértelműen elkötelezi magát a kisebbségi jogok törvénybe foglalása, tiszteletben tartásuk figyelemmel kísérése és a megfelelő végrehajtási mechanizmus mellett" (i. m., 22). Ugyanakkor joggal kifogásolja, hogy „a Balladur akkori francia miniszterelnök által e probléma megoldására kezdeményezett 1995-ös Európai Stabilitási Egyezmény jó szándékú megállapodás volt, de semmiféle hatása nem lett" (i. m., 18), illetve hogy „az unió állandóan az értékekről beszél, de akkor miért néma a nemzeti kisebbségek ügyében?" (uo.).

Én, aki nem vagyok volt külügyminiszter, le merhetem írni a következőket: képtelenségnek tartom, hogy az Unió foglalkozzék azzal, hogy milyen lázmérőt használjunk, ha fáj a torkunk, milyen hőmérőt akasszunk szobánk falára, hogy szabályozzuk a fűtést, és mennyi nejlonzacskót vihessünk haza boltjainkból vásárláskor. Szerintem ezzel az Uniónak nem szabad foglalkoznia, vagy ha igen, csak az ajánlások szintjén. Ugyanakkor azonban megítélésem szerint megengedhetetlen, hogy az Unió – pusztán kényelemszeretetből, valamint a nehéz és kínos kérdések megkerülésére törekedve – ne foglalkozzék a nemzeti kisebbségek ügyével, ami pedig elsődleges kötelessége volna. Le merem írni még azt is – és ez itt még csak nem is saját jogos nemzeti sérelmeink tárgyalásának kísérlete, hanem elvi deklaráció –, hogy a határok megváltoztathatatlanságának általánosan elfogadott elve nem más, mint a vezető hatalmaknak a kisebbekkel és az újonnan jöttekkel szembeni paternalizmusának megnyilvánulása.

Az I. világháború után Schleswig-Holstein, Felső-Szilézia, valamint Sopron és környékének lakossága dönthetett arról, hogy hol húzódjon Dánia és Németország, Németország és Lengyelország, valamint Ausztria és Magyarország határa. Svájcban a berni kanton lakói dönthettek egy új, francia nyelvű kanton, Jura létrehozása mellett. Ha ez így történhetett, akkor a vezető államoknak nincs joguk arra, hogy más esetekben kizárják ugyanezt a megoldást. Nincs joguk arra, hogy természetesnek nem minősíthető, sőt teljességgel természetellenes határok vagy alakulatok fenntartásához ragaszkodjanak azért, mert ilyen határokat hozott létre az Osztrák–Magyar Monarchia, a Török Birodalom, vagy akár a Római Birodalom Kelet- és Nyugat-római Birodalomra való felosztása. Itt nyilván elsősorban a Nyugat-Balkán közismert problémáira utalok, de ugyanez vonatkozik Ázsiának és Afrikának a gyarmati időben meghúzott határaitra és az ezekből eredő, szörnyű vérengzésekhez vezető problémákra is. Le merem tehát írni, hogy a nemzetiségi problémák megoldásának megengedhető eszköze lehet a határoknak a tényekhez való igazítása és a vitatott területen élők óhaja szerinti kialakítása.

SZAKOLCZAI GYÖRGY

Irodalom

- Akerlof, George A. (1970): *The Market of "Lemons": Quality Uncertainty and the Market Mechanism. The Quarterly Journal of Economics*, 84 (August) 488–500.
- Bara Zoltán–Szabó Katalin (szerk.) (1997): *Összehasonlító gazdaságtan. Bevezetés a gazdasági rendszerek elméletébe. 2. javított kiadás.* Aula, Budapest, XVI, 610.
- Bekker Zsuzsa (szerk.) (2005): *Közgazdasági Nobel-díjasok 1969–2004.* KJK–Kerszöv, Budapest, 928.

- Bod Péter Ákos (2013): *Kisállami lét és európai integráció. Magyar Szemle, Új folyam, XXII/9-10. (október) 8–14.*
- Coase, Ronald H. (1960): *The Problem of Social Cost. Journal of Law and Economics, 3. 1–44.*
- Chang, Ha-Joon (szerk.): *Joseph Stiglitz and the World Bank. The Rebel Within. Selected Speeches by Joseph Stiglitz. Commentary by Ha-Joon Chang.* Anthem Press, London, 2000.
- Csaba László (2007): *Átmenet – de hova? Társadalmi divergencia Közép- és Kelet-Európában.* In: (Muraközy 2007, 258–285.)
- Farkas Beáta (2005): *Joseph E. Stiglitz (1943–).* In: (Bekker 2005: 803–812).
- Feldstein, Martin (1997): *The Political Economy of the European Economic and Monetary Union: Political Sources of an Economic Liability. Journal of Economic Perspectives, 11/4, (Fall) 23–42.*
- Gömöri András (2005): *A. Michael Spence (1943–).* In: (Bekker 2005: 789–802).
- Greenwald, Bruce–Joseph E. Stiglitz (1986): *Externalities in Economics with Imperfect Information and Incomplete Markets. Quarterly Journal of Economics, 101/2. (május) 229–262.*
- Jeszenszky Géza (2013): *Nemzeti államok és nemzeti kisebbségek. Magyar Szemle, Új folyam, XXII/9-10. (október) 15–23.*
- Horsefield, J. Keith (1969b): *The International Monetary Fund 1945-1965. Twenty Years of International Monetary Cooperation. Volume III: Documents.* International Monetary Fund, Washington, D. C., VII + 549.
- Madarász Kristóf–Vincze János (2005): *George A. Akerlof.* In: (Bekker 2005: 775–787).
- Muraközy László (szerk.) (2007): *Fecseg a felszín és hallgat a mély. Tudatok és tudatalattik a gazdaságpolitikában.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 298.
- North, Douglass C. (2005): *Understanding the Process of Economic Change.* Princeton University Press, Princeton – Oxford. 187.
- Orbán Annamária–Szántó Zoltán (2005): *Douglass Cecil North (1920):* In: (Bekker 2005: 571-588).
- Rotschild, Michael–Joseph A. Stiglitz (1976): *Equilibrium in Competitive Insurance Markets. An Essay on the economics of Imperfect Information. The Quarterly Journal of Economics, 90. 629–649.*

- Scruton, Roger (2013): *Nélkülözhetetlen nemzetek. Magyar Szemle, Új folyam, XXII/7-8. (augusztus) 52–76.*
- Shapiro, Karl–Joseph E. Stiglitz (1984): *Equilibrium Unemployment as a Worker Discipline Device. American Economic Review, 74/3, 567–582.*
- Spence, A. Michael (1973): *Job Market Signaling. The Quarterly Journal of Economics, 87/3. 355–374.*
- Spence, A. Michael (1974): *Market Signaling: Informational Transfer in Hiring and Related Processes, Harvard University Press, Cambridge, Mass.*
- Stiglitz, Joseph E. (1985): *Economics of Information and the Theory of Economic Development. Revista de Econometria, 5/1. (April) 5–32.*
- Szabó Katalin (szerk.) (2007): *Összehasonlító gazdaságtan. Aula, Budapest, 351.*
- Szokolczai György (2006a): *A gazdasági fejlődés elméletének megújulása. Valóság, XLIX/3. (március) 1–36.*
- Szokolczai György (2006b): *A gazdasági fejlődés elméletének megújulása: a mindmáig megoldatlan ellentét. Valóság, XLIX/7. (július) 1–31.*
- Szokolczai György (2008): Muraközy László (szerk.): *Fecseg a felszín és hallgat a mély. Tudatok és tudatalattik gazdaságpolitikában. Könyvismertetés. Közgazdasági Szemle, LV/7-8. (július-augusztus) 719–726.*
- Valentiny Pál (2005): *Ronald Harry Coase (1910-). In: (Bekker 2005, 523–537).*